

ДАВНЯ ІСТОРІЯ

УДК 904-033.6 (3)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.1.43>

*Вікторія Котенко**

РОЗПИСНА КЕРАМІКА ОЛЬВІЇ ЕЛЛІНІСТИЧНОГО ПЕРІОДУ: ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДИСКУСІЇ

Анотація: Розглянуто полеміку в історіографії стосовно походження орнаментованої елліністичної кераміки у Північному Причорномор'ї. Особлива увага приділена Херсонесу Таврійському та Ольвії, в колекції яких присутня серія червоноглиняного столового посуду з рослинним і смугастим орнаментом. Походження стилістики, в основі якої лежить флористичний розпис, пов'язано із впливом стилю Гадра, який був поширений у Середземномор'ї. Окремо висвітлено питання генези смугастого орнаменту. З'ясовано, що одним з основних центрів виготовлення розписної кераміки в елліністичний період був Херсонес Таврійський, звідки фіксується її поширення в центри Північно-Західного Причорномор'я.

Ключові слова: елліністичний період, Північне Причорномор'я, Херсонес Таврійський, Ольвія, історіографія, розписна кераміка

Вивчення окремих груп матеріалу, виділених за хронологічним принципом чи стилістичними особливостями, є пріоритетним у сучасній археологічній науці, адже дає можливість розкрити весь потенціал знахідок, що у подальшому впливає на інтерпретацію цілих комплексів. Однією з таких категорій матеріалу є елліністична розписна кераміка Північного Причорномор'я. Попри фіксацію мистецької кризи у добу еллінізму, яка позначилася виродженням червонофігурного стилю у вазописі, варто зазначити, що в цей час розпис столового посуду у Північному Причорномор'ї – парадного та буденного, імпортного та місцевого – все ж був популярним і представлений переважно рослинними мотивами. Таким чином, незважаючи на чітку хронологічну приналежність, посуд з полісів Північно-Західного Причорномор'я має свої художні особливості, які викликали неоднозначні думки у дослідників стосовно його походження.

Приводом для появи даної роботи стало виділення в археологічних фондах серій розписної кераміки з елліністичних шарів Ольвії, Тіри та Ніконія, яка, як виявилось у процесі дослідження, має аналоги в задунайських полісах – Істрії, Каллатісі, Томах, а та-

* Котенко Вікторія Володимирівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу античної археології Інституту археології НАН України (м. Київ); провідний науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (сmt. Опішне); науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (сmt. Опішне).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9172-1062>; e-mail: kotenvovikt@gmail.com

кож відома з центрів Таврики – в Херсонесі Таврійському та на Боспорі. У зв'язку з тим, що дані поліси ніколи не досліджувалися як єдине культурно-історичне явище у Понтійському регіоні, в історіографії виникли розбіжності стосовно походження такої кераміки. Закономірно, що в більшості випадків такі знахідки вважалися продукцією місцевого керамічного виробництва.

Перш ніж аналізувати історіографію з цього питання, варто детально описати кераміку, про яку йде мова. Ця категорія розписного посуду представлена переважно глеками різної форми (частіше їх уламками), на зовнішню поверхню яких нанесений орнамент. Здебільшого це червоноглиняні вироби з помітними домішками дрібних частинок вапняку та включеннями чорного кольору. Серед форм переважають одноручні глеки різних пропорцій: видовжені з високим горлом і витягнутим тулубом, округлі зі сферичним тулубом і коротким горлом. Вони часто мають складнопрофільовані вінця, кільцевий піддон або ж пласке деще. Зовнішня поверхня таких виробів часто покривалася світлим ангобом, поверх якого наносився орнамент вохристою червоно-брунатною фарбою. Серед зображень виділяються два основні типи: горизонтальні оперізуючі смуги, що розміщувалися переважно у середній частині тулуба, та рослинні мотиви, що зображали різноманітні гілочки та завитки.

Найбільше полеміки в цьому питанні виникло довкола кераміки саме з флористичними мотивами, яка вже близько сторіччя розглядається дослідниками. Справа в тому, що кінець XIX – початок XX ст. став знаковим періодом для вивчення елліністичної кераміки як у Північному Причорномор'ї, так і далеко за його межами. Поштовхом для цього стало відкриття кераміки стилю Гадра. Стосовно історії її дослідження, варто зробити короткий нарис, особливо у контексті понтійських знахідок. Етимологія самого стилю походить від назви елліністичного могильника воїнів у східній частині Александрії Єгипетської (розкопки 1883–1884 рр.), де вперше було виявлено гідрії-урни, розписані у такому стилі. Особливістю даних урн була наявність написів з відомостями про небіжчика.

Вперше серія таких поховальних урн була опублікована 1885 р. у статті епіграфіста А.Ч. Мірріама¹. Важливий внесок у дослідження ваз Гадра зробили також Р. Пагенстехер², Б. Кук³; полеміка про їх походження розгорнута у статтях Л. Геррینی⁴, П.Дж. Калагана⁵. Окрім Александрії, така кераміка пізніше була знайдена у різних античних центрах материкової Греції, Кіпру, Криту, Киренаїки, Італії та Малої Азії. У Північному Причорномор'ї вази Гадра та їх ремінісценції відомі Істрії та Каллатісі, що детально представлено у публікаціях В. Лунгу⁶.

¹ Merriam A.C. Inscribed Sepulchral Vases from Alexandria // The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts. 1885. № 1. P. 18–33.

² Pagenstecher R. Dated Sepulchral Vases from Alexandria // American Journal of Archaeology. 1909. № 13 (4). P. 387–416.

³ Cook B.F. Inscribed Hadra Vases in The Metropolitan Museum of Art // The Metropolitan Museum of Art Papers. 1966. № 12. New York: The Metropolitan Museum of Art. 36 p.

⁴ Guerrini L. Vasi di Hadra. Tentativo di sistemazione cronologica di una classe ceramic // Studi Miscellanei. 1964. № 8. Rome: Libreria Editrice L'Erma di Bretschneider. 27 p.

⁵ Callaghan P.J. The Trefoil Style and Second-Century Hadra Vases // The Annual of the British School at Athens. 1980. № 75. P. 33–47.

⁶ Lungu V. L'Égypte lagide et les cités grecques du Pont Nord // Une koinè pontique. Cités grecques, sociétés in-

Гене́за такої орнаментаци́ї вже неодноразово була розглянута в історіографії. Зокрема дослідник давньогрецького вазопису Р.М. Кук зазначив, що до кінця IV ст. до н.е. фіксується спад у побутуванні червонофігурного стилю, чим власне він хронологічно й закінчив існування грецького вазопису загалом. Натомість набуло популярності прикрашання звичайного посуду, виготовленого на гончарному крузі, нескладним орнаментом, тому такі вироби вже навряд чи можна вважати витворами мистецтва⁷. Власне сюди ж і було віднесено гідрії Гадра. Загалом же, інший дослідник давньогрецького вазопису Б.Ф. Кук виокремив дві манери орнаментаци́ї посуду у стилі Гадра: коричневою глазур'ю по поверхні, яка лишалася у кольорі глини, а також поліхромним розписом на вибіленому тлі⁸. Морфологія такого посуду представлена у вигляді гідрій та одноручних глеків із заглибленим дном, виконаних у характерних елліністичних традиціях (складнопрофільовані вінця, округлий тулуб видовжених пропорцій, сплюснена ручка інколи з круглим наліпом у верхній частині, дно на кільцевому піддоні). У цілому, вази Гадра мають широкий ряд аналогій, що дозволяє співставляти форму й орнамент. Вази Гадра добре відомі у музейних експозиціях Європи, одна з найбільших колекцій зберігається в музеї Метрополітан (Нью-Йорк). Також вони окремим блоком представлені у зібранні *Corpus Vasorum Antiquorum* (CVA).

Першою рефлексією на відкриття кераміки стилю Гадра у контексті Північного Причорномор'я можна вважати статтю Е.Р. фон Штерна 1910 р.⁹ У ній представлено огляд елліністичного розписного посуду з розкопок Ольвії від кінця XIX ст. і наголошено на необхідності досліджувати дану категорію речей. Адже, на думку дослідника, вивчення елліністичної кераміки «відставало» від досліджень розписного посуду архаїчного та класичного періодів з тої причини, що воно «казалось менше важним, с точки зрення истории культуры и художеств»¹⁰. Між іншим, така диспропорція зберігається й донині. У цій статті Е.Р. фон Штерна опубліковані здебільшого цілі вироби з некрополя, завдяки чому є можливість вивчати не лише морфологію такого посуду, а й його повний декор. З цієї колекції привертає увагу один глек, який, виходячи з опису автора, виготовлений зі світло-жовтої, нещільної глини, має «грязно-белый покров», прикрашений по горлу червоною акварельною фарбою орнаментом у вигляді лаврового вінка з ягодами, а нижче – по тулубу – широкими та вузькими червоними смугами; жолобчата ручка закінчується біля горла широкою волютою¹¹. Е.Р. фон Штерн відніс такий тип посуду до виробництва Александрії Єгипетської. Але візуально цей глек є аналогічним до херсонеської продукції. Він

digènes et empires mondiaux sur le littoral nord de la Mer Noire (VIIe s. a. C. – IIIe s. p. C.). Éd.: Bresson A., Ivantchik A., Ferrary J.-L. Bordeaux: Ausonius, 2007. P. 149-163; Lungu V. Céramique du style Hadra à Histria // *Mar Nero*. 2003. № 4. P. 43-87; Lungu V., Dupont P. Imports and Local Imitations of Hellenistic Pottery in the Northwest Black Sea Area: Hadra and Pseudo-Hadra Wares // *Black Sea Studies* 16. Pottery, Peoples and Places. Study and Interpretation of Late Hellenistic Pottery. Eds.: Bilde P.G., Lawall M.L. Aarhus: Aarhus University Press, 2014. P. 233-254.

⁷ Cook R.M. Greek painted pottery. London, New York: Routledge, 1997. P. 193.

⁸ Cook B.F. Inscribed Hadra Vases in The Metropolitan Museum of Art // *The Metropolitan Museum of Art Papers*. 1966. № 12. New York: The Metropolitan Museum of Art. P. 9.

⁹ Штерн Э.Р. К вопросу об эллинистической керамике // *Записки императорского Одесского общества истории и древностей*. 1910. Т. XXVIII. С. 158-190.

¹⁰ Ibid. С. 158.

¹¹ Ibid. С. 168.

кардинально відрізняється від александрійської кераміки за технологією виробництва (є більш масивним) та орнаментациєю, яка є дещо тривіальною.

Більш ґрунтовно розписна кераміка Ольвії елліністичного часу та її походження почали досліджуватися ближче до середини ХХ ст., що стало результатом активізації археологічних досліджень у 1930-х роках. У 1940-х роках було опубліковано одразу кілька робіт, присвячених місцевому ольвійському гончарному виробництву. Вагомий внесок у дослідження розписної елліністичної кераміки зробила Т.М. Кніпович. У своїй статті про місцеву ольвійську кераміку з розкопу «И» вона розглянула групу елліністичних розписних виробів, до якої віднесла глеки з рослинним орнаментом: «Все найденные на раскопе И в 1935-1936 гг. экземпляры местной керамики с росписью... украшены исполненным красной краской растительным орнаментом. По характеру глины все они родственны между собой: везде мы имеем типичную ольвийскую глину красных тонов, с вариантами от кирпично-красного до буровато-желтого, с обычными примесями (слюда, кварц, известняк). У всех росписей выполнена тусклой темно-красной краской с фиолетовым или коричневым оттенком... Почти все обломки принадлежат различного рода кувшинам; роспись располагалась на плечах и на горле»¹². Однак, як помітно з даного опису, петрографічні характеристики радше нагадують саме херсонеську продукцію. До того ж, за місцеву кераміку було прийнято серію посуду, яка не представлена масово – червоноглиняна кераміка з Ольвії виступає доволі компактною групою та відрізняється з-поміж масиву оранжево- та сіроглиняної місцевої кераміки. До того ж, як зазначила Т.М. Кніпович, мова йде, переважно, про глеки, але вони навряд можуть репрезентувати весь спектр форм ольвійського місцевого виробництва. Натомість схоже, що автором було відібрано зразки довізного розписного посуду, які й варто розглянути у даній роботі.

У продовження цієї теми, в 1941 р. вийшла ще одна стаття Т.М. Кніпович про розписну кераміку з Північного Причорномор'я¹³, де автор опублікувала відомі зразки елліністичних орнаментованих виробів з Ольвії та Боспору в пошуках аналогій розписному глекові з фондів Миколаївського музею. Цікаво, що у цій публікації вона апелює до глека, опублікованого Е.Р. фон Штерном, вважаючи його близькою аналогією Миколаївському глекові. У статті вперше стверджувалося, що одним з центрів, де могла бути виготовлена така кераміка, є Херсонес Таврійський: «Наличие сосудов сходного типа может быть констатировано также и для Херсонеса. К сожалению, этот материал известен мне только по фотографиям, что лишает меня возможности составить представление о технических его особенностях»¹⁴. У цілому, Т.М. Кніпович було визначено ще одну проблему вивчення північнопричорноморської кераміки – часто дослідники, працюючи з матеріалами певного полісу, не були знайомі з колекціями сусідніх полісів, особливо з масовим матеріалом. Тому дані висновки про походження ольвійського розписного посуду можна вважати передчасними. З-поміж загального масиву такої кераміки авторка виокремлює посудини з рисами суто херсонеського виробництва: присутність повздовжнього жолоба на ручках глеків та тонші лінії у розписі¹⁵. Не виключено, що у цій статті Т.М. Кніпович залучила, очевидно, й оригінальні зразки посудин Гадра¹⁶, які відрізняються досконалою манерою розпису та оригінальністю фор-

¹² Кніпович Т.М. Кераміка местного производства из раскопа И // Ольвия. 1940. Т. I. С. 165.

¹³ Кніпович Т.М. Из истории художественной керамики Северного Причерноморья // Советская археология. 1941. Вып. VII. С. 140-151.

¹⁴ Ibid. С. 144.

¹⁵ Ibid. С. 144-145.

¹⁶ Ibid. С. 145, рис. 8.

ми. У цілому ж, більшість розписних посудин з Ольвії автором віднесено до причорноморського виробництва (Ольвія, Боспор, Херсонес) і датовано III – першою половиною II ст. до н.е.¹⁷ У статті відзначено ще одну важливу, на перший погляд непримітну, деталь для розуміння різниці керамічного виробництва Александрії та причорноморських центрів: «Здесь речь идет о двух параллельных, сходных, но различных группах, каждая из которых имеет свой излюбленный тип сосуда (гидрии в Александрии, кувшины у нас), свои особенности в очертаниях, четких и угловатых у александрийских гидрий середины III в., мягких и округлых – Причерноморье»¹⁸. З накопиченням джерельної бази таке твердження можна лише підтвердити на користь херсонеського виробництва, де столові глики виступають ледь не провідною формою елліністичного столового посуду.

Важливою подією для історії археології та для історіографії давнього гончарства стало дослідження у середині 1950-х рр. херсонеських гончарних горнів В.В. Борисовою¹⁹. Це, у свою чергу, дало поштовх для нових публікацій херсонеської кераміки, хоча й спорадичних. Для розгляду даної теми нас цікавить стаття В.В. Борисової 1958 р., адже тут присутнє яскраве свідчення місцевого херсонеського виробництва розписної кераміки – уламок прикрашеної рослинним орнаментом столової амфори у завалі випалювальної споруди²⁰. Функціонування печей, а відтак і виробів, нею датоване широко – від кінця IV до середини II ст. до н.е.²¹, хоча аналіз амфорної тари дав дещо інші дати – остання четверть IV – перша четверть III ст. до н.е.²²

Ще однією знаковою статтею у дослідженні даної проблематики була робота І.Г. Шургая про імпорт Александрії до Північного Причорномор'я²³. Комплексна аналітична публікація стосувалася відомих зразків посудин Гадра з центрів Північного Причорномор'я. На жаль, центри та походження знахідок автором не вказані, хоча зазначено, що більшість з них походить з Ольвійського некрополя. Важливо, що у цій статті вперше було конкретизовано датування розписних гідрій – останні десятиліття IV ст. до н.е. – рубіж III-II ст. до н.е.²⁴, що важливо у контексті появи причорноморських ремінісценцій та їх міжполісного поширення. Як зазначив І.Г. Шургая, єгипетсько-причорноморські контакти за часів правління Птоломеїв, принаймні до рубежу III-II ст. до н.е., були досить розвиненими, про що говорить «усвоение местными гончарами в III в. до н.э. технических и художественных приемов оформления керамики, идущей из Александрии»²⁵. Херсонес Таврійський, поруч з Боспором та Ольвією, автор назвав одним із центрів, де виготовляла-

¹⁷ Книпович Т.Н. Из истории художественной керамики Северного Причерноморья... С. 146-148.

¹⁸ Ibid. С. 149.

¹⁹ Зубарь В.М. Летопись археологических исследований Херсонеса – Херсона и его округи // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврики. Supplementum 6. 2009. Симферополь, Керчь: Крымское отделение института востоковедения. С. 89-90.

²⁰ Борисова В.В. Гончарные мастерские Херсонеса (по материалам раскопок 1955–1957 гг.) // Советская археология. 1958. Вып. 4. С. 150, рис. 7.

²¹ Ibid. С. 144.

²² Кузнецова Е.В. О гончарных мастерских Херсонеса Таврического, исследованных В.В. Борисовой // Записки Института истории материальной культуры РАН. 2017. Вып. 16. С. 124.

²³ Шургая И.Г. Импорт Александрии в Северном Причерноморье // Вестник древней истории. 1965. № 4. С. 126-140.

²⁴ Ibid. С. 128.

²⁵ Ibid. С. 140.

ся розписна кераміка в елліністичний час. Причому херсонеське місцеве виробництво такого посуду (псевдо-Гадра) також засвідчено І.Г. Шургая у доповіді О.М. Щеглова²⁶. Розписні посудини з Ольвії, зокрема й глек з Одеського музею, автор відніс до місцевого виробництва, хоча тема міжполісних контактів у Північному Причорномор'ї в статті і не розглядалася.

У відповідь на твердження про домінуючу роль Ольвії у виробництві розписного посуду в елліністичний час вийшла стаття О.Д. Дашевської (1967 р.)²⁷. Вона була присвячена кераміці з поселень Північно-Західного Криму, що відносяться до хори Херсонеса Таврійського. Тобто масовий матеріал звідси визначено як херсонеський. Наводячи в якості прикладу розписний посуд з низки городищ та будучи добре ознайомленою з херсонеською колекцією, О.Д. Дашевська писала про його місцеве, внутрішньополісне виробництво. На її думку, археологічні свідчення існування елліністичних керамічних майстерень у межах Херсонеського городища²⁸, склад формувальної маси, масовість розписних фрагментів і посудин свідчать на користь про її херсонеське походження. Більше того, вона була схильна вважати, що херсонеське виробництво розписної кераміки за об'ємами виробництва перевищувало ольвійське та боспорське²⁹.

Дещо пізніше, у 1982 р., вийшла стаття К.І. Зайцевої про групу елліністичної місцевої розписної кераміки з рослинним орнаментом з Ольвії³⁰. У ній вона розглянула глеки, частина з яких вже була опублікована раніше. Загалом же, говорячи про місцеве виробництво, дослідниця явно перебільшує тут традицію розпису, говорячи про масове виготовлення розписного посуду в Ольвії в елліністичний час³¹. Також привертає увагу той факт, що дослідниця підійшла до опису кераміки досить критично. Стосовно орнаментованого глека з Одеського музею, вона зазначає наступне: «Э.Р. Штерн ошибочно писал, что кувшин сделан из светло-желтой неплотной глины, на его поверхности «грязно-белый покров». О лощении ни Э.Р. Штерн, ни И. Г. Шургая не упоминают. Т.Н. Книпович тоже говорит только об этом покрове, она неверно пишет, что поверхность одесского кувшина не подвергнута лощению. Заметим, что Т.Н. Книпович и И.Г. Шургая допустили неточность в описании ручки кувшина, назвал ее плоской»³². Але, слідом за Т.М. Книпович, без додаткової аргументації, така розписна кераміка була визначена як ольвійське місцеве виробництво³³. Хоча й варто зазначити, що у цьому випадку автору вже були частково відомі вироби херсонеський майстерень, тому атрибутування вибірки було зроблене у супроводі численних коментарів. Зокрема, нею виділені петрографічні характеристики, притаманні

²⁶ Шургая И.Г. Импорт Александрии в Северном Причерноморье // Вестник древней истории. 1965. № 4. С. 138-139, прим. 72.

²⁷ Дашевская О.Д. Эллинистическая расписная керамика из Северо-Западного Крыма // Советская археология. 1967. Вып. 1. С. 162-168.

²⁸ Ахмеров Р.Б. Обзор керамических мастерских эллинистического Херсонеса // Вестник древней истории. 1946. № 2. С. 188-191; Борисова В.В. Гончарные мастерские Херсонеса (по материалам раскопок 1955-1957 гг.) // Советская археология. 1958. Вып. 4. С. 144-153.

²⁹ Дашевская О.Д. Эллинистическая расписная керамика из Северо-Западного Крыма... С. 168.

³⁰ Зайцева К.И. Группа местной расписной керамики с растительным орнаментом из Ольвии III-II вв. до н.э. // Художественные изделия античных авторов. Ред.: Борисковская С.П. Ленинград: Искусство, 1982. С. 50-69.

³¹ Ibid. С. 50.

³² Ibid. С. 66.

³³ Ibid. С. 51.

херсонеському виробництву – червона глина, чорні вкраплення, але такі вироби теж були віднесені до ольвійських, хоча й умовно³⁴.

Стосовно форм, то К.І. Зайцева вказала на те, що виробництво глеків було притаманне саме Ольвії³⁵, але це твердження слід вважати невірним у корені. Саме Херсонес Таврійський, за широким колом аналогій на городищі та хорі, відомий виробництвом глеків різноманітних форм, декорованих оперізуючими смугами чи рослинним орнаментом. У даній статті було порушено ще одне принципове для атрибуції кераміки питання – лискування поверхні посудин у поєднанні з розписом. Тут варто погодитися з К.І. Зайцевою, що такий прийом дійсно не характерний для гончарної традиції Херсонеса Таврійського, зокрема і в елліністичний час, але більше відомий в Ольвії³⁶. Лискування притаманне варварській кераміці, зокрема скіфській і сарматській, і могло бути перейняте саме з такого середовища. Тому лискована розписна кераміка навряд може бути віднесена до херсонеського виробництва. У цілому, в статті К.І. Зайцевої було піднято низку важливих і на сьогодні проблем місцевого причорноморського виробництва розписної кераміки.

Порушити знову питання виділення херсонеської кераміки в Ольвії стало можливим завдяки накопиченню нових матеріалів та їх публікації, не стільки з самої Ольвії, скільки з Херсонеса Таврійського та поселень його хори, де така продукція є масовою. Дослідники пам'яток неодноразово відзначали місцеве (херсонеське) виробництво червоноглиняних розписних глеків, які тут не є рідкістю.

Проблема атрибуції глеків з рослинним орнаментом була піднята і в інших центрах Північного Причорномор'я. Зокрема, варто відзначити сучасні напрацювання у цьому напрямку В. Лунгу на матеріалах Істрії та Каллатісу³⁷. Вона відзначила поширення такої групи у Північно-Західному Причорномор'ї, зокрема у Подунав'ї, Подністров'ї та Побужжі³⁸. У спільній з П. Дюпоном статті 2014 р.³⁹ В. Лунгу було запропоновано виокремити масив причорноморських ремінісценцій посуду Гадра в окрему групу псевдо-Гадра (Pseudo-Hadra), яка виготовлялася у полісах Північного Причорномор'я та є прямим наслідком оригінальним посудинам Гадра. Стосовно датувань, авторами зазначено, що місцева розписна кераміка з Ольвії, Істрії та Херсонеса датується часом, пізнішим за III ст. до н.е. (як більшість гідрій Гадра), переважно початком II – I ст. до н.е.⁴⁰ Однак такі висновки є попередніми, адже доопрацювань потребує археологічний контекст знахідок і вивчення орнаментальних особливостей окремих форм.

Відчутно менше робіт в історіографії присвячено кераміці зі смугастим орнаментом. Це переважно червоноглиняні глеки з червоними оперізуючими смугами, які тради-

³⁴ Ibid. С. 66, прим. 4.

³⁵ Зайцева К.И. Группа местной расписной керамики с растительным орнаментом из Ольвии... С. 63.

³⁶ Ibid. С. 64.

³⁷ Lungu V. Céramique du style Hadra à Histria // Mar Nero. 2003. № 4. P. 43-87; Lungu V. Une hydrie du style de Hadra à décor polychrome de Callatis // Revue des études sud-est européenne. 2007. Vol. XLV, (1-4). P. 23-37.

³⁸ Lungu V. Céramique du style Hadra à Histria... P. 71.

³⁹ Lungu V., Dupont P. Imports and Local Imitations of Hellenistic Pottery in the Northwest Black Sea Area: Hadra and Pseudo-Hadra Wares // Black Sea Studies 16. Pottery, Peoples and Places. Study and Interpretation of Late Hellenistic Pottery. Eds.: Bilde P.G., Lawall M.L. Aarhus: Aarhus University Press, 2014. P. 233-254.

⁴⁰ Ibid. P. 248.

ційно належать до херсонеського виробництва. Серед інших форм в Ольвії зустрічаються також фляги з таким декором, які добре відомі на території херсонеського полісу. У цьому питанні дослідники є більш консолідованими стосовно походження такої кераміки, адже масово фрагменти та цілі форми відомі саме з Херсонеса Таврійського⁴¹. У деяких випадках орнамент наносився поверх світлого ангобу або ж були присутні й смуги білої фарби, особливо по горлу глека. «Смугаста» кераміка тут відома ще в імпортованих матеріалах пізньої класики. Хронологічно близький іонійський посуд можливо й впливав на тенденції у декорі херсонеської місцевої кераміки, однак цей вплив навряд можна вважати вирішальним. З одного боку, існує точка зору про так звані ремінісценції іонійських виробів у гончарному виробництві Херсонеса Таврійського⁴², однак фактично їх побутування не було домінуючим⁴³, як це помітно за комплексом матеріалів елліністичного часу. Технологічно такий орнамент відзначається простотою нанесення і саме тому він є поширеним у часі й просторі. Але особливо відчутно такий декор відбився саме на матеріалах місцевої херсонеської кераміки другої половини IV – середини II ст. до н.е.

Незважаючи на обмежену кількість публікацій з питання виготовлення розписної кераміки у Північному Причорномор'ї, варто відзначити, що у цих роботах все ж простежується тенденція до віднесення такої кераміки до Ольвії або до Херсонеса Таврійського. Саме ці два поліси найбільше фігурують як виробники художньої кераміки, яка в елліністичний період набуває специфічних рис. За низкою археологічних джерел, імпортована херсонеської кераміки до Ольвії безперечно існувала, а його дослідження лишається актуальним питанням. Історіографія питання розписної кераміки хоча й виглядає дещо суперечливою, однак порушує низку цікавих моментів про контакти Херсонеса Таврійського з центрами Північно-Західного Причорномор'я.

Viktoriia Kotenko

Olbian Painted Ceramics of Hellenistic period: Source to the Studying and History of the Discussion

Abstract: Olbian imported ceramics are represented by separate groups of painted tableware. They are represented by jugs of various shapes with floral ornament or horizontal stripes mainly in the middle part of the body with red or brown paint. This ornament was applied to a light engobe or just on the fired vessel.

The topic of the painted ceramics from the ancient centers of the Northern Black Sea

⁴¹ Ахмеров Р.Б. Обзор керамических мастерских эллинистического Херсонеса // Вестник древней истории. 1946. № 2. С. 190; Белов Г.Д. Эллинистический дом в Херсонесе // Труды Государственного Эрмитажа. 1962. Т. VII. С. 152.

⁴² Лесная Е.С. Имитации некоторых форм восточногреческой столовой керамики из раскопок Херсонеса // Боспорский феномен. Общее и особенное в историко-культурном пространстве античного мира. Материалы международной научной конференции. Ч. 2. Ред.: Зуев В.Ю., Хршановский В.А. Санкт-Петербург: ИПЦ СПбГУПТД. 2018. С. 64-66.

⁴³ Буйских А.В. Херсонес Таврический в VI в. до н.э.: реальность историческая или археологическая? // Античный мир и археология. 2006. Вып. 12. С. 274.

region was raised in the early XX century (E. fon Shtern) and has been repeatedly covered in the historiography, where its origin was the most actual question. T.M. Knipovich in her paper on the history of painting ceramics stressed out the existence of a local tradition to paint vessels in the colonies of the Northern Black Sea region. In particular, she used materials from Olbia and Bosphorus Kingdom, but, unfortunately, she was not aware of the local Hellenistic ceramic products of Tauric Chersonesos. According to T.M. Knipovich, it was a significant influence of the archaic era and such art tradition was associated with Alexandria.

The thesis about the local Olbian painted ceramics was developed in the papers of K.I. Zaitseva. During the verification of the Olbian artefacts, she analyzed a group of local, on her opinion, pottery with floral ornaments of Hellenistic times. K.I. Zaitseva delved into the research of T.M. Knipovich and attributed the most of the Hellenistic painted pottery as Olbian production. But she also paid attention to the different colour of the clay mass and admixtures.

Such painting ceramics are separated into typological group, which belongs to the imitation of Hadra style. The origins of this ornamental tradition should be sought in the Eastern Mediterranean, where it was popular at Hellenistic time. Such type of painted ceramics also well known in Histria, Tomis and other centres on the Northwestern Black Sea region and attributed to local production. This type of ornamented vessels from Olbia belongs to the imported finds, but such type of jugs was no popular there. Its visual analysis allows us to say that such ceramics were made in Tauric Chersonesos.

Thus, the presence of painted pottery in the Hellenistic materials of Olbia show that Tauric Chersonesos realized active relations with the Lower Bug poleis from the middle of the 4th to the middle of the 3rd centuries BCE. The study of this category of material allowed to expand the information about interpoleis contacts in the Northern Black Sea region during the Hellenistic period.

Keywords: Hellenistic period, North Black Sea region, Tauric Chersonesos, Olbia, historiography, painted pottery